

Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία

Τόμ. 2 (2019)

Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Επιστημονικού Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή «Ελλάδα-Ευρώπη 2020: Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα, Νέες Τεχνολογίες, Καινοτομία και Οικονομία», Λαμία 28, 29, 30 Σεπτεμβρίου 2018

**Εκπαιδευόμενοι στα σχολεία δεύτερης
ευκαιρίας: μάθηση, χαρακτηριστικά και ανάγκες**

Νίκος Ξανθόπουλος

doi: [10.12681/elrie.1592](https://doi.org/10.12681/elrie.1592)

Εκπαιδευόμενοι στα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας: μάθηση, χαρακτηριστικά και ανάγκες

Ξανθόπουλος Νικόλαος

nickolas298@gmail.com

Med

Περίληψη

Σκοπός της εργασίας είναι η περιγραφή του προφίλ των εκπαιδευόμενων στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας στην Ελλάδα, με βάση τα στοιχεία που διαθέτουμε αναφορικά με α) τα κοινωνικά-δημογραφικά χαρακτηριστικά και β) το πλαίσιο της μάθησης ενηλίκων ως προς την καταπολέμηση του λειτουργικού αναλφαβητισμού. Το πρόγραμμα φοίτησης σε ένα ΣΔΕ πρέπει να δώσει κίνητρα για μάθηση σε άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες και επιθυμούν να ολοκληρώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση. Για να καταστεί όμως εφικτό, απαιτείται επιτυχής προσαρμογή μαθητοκεντρικών μορφών διδασκαλίας σε κοινωνικές και εκπαιδευτικές ιδιαιτερότητες με απώτερο στόχο στους συγκεκριμένους εκπαιδευόμενους να επιτευχθεί η αυτόνομη ενεργητική μάθηση και η πιθανή ένταξη τους μελλοντικά σε ανώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης.

Λέξεις κλειδιά: ΣΔΕ, Ανάγκες, Εκπαίδευση Ενηλίκων Γνωστική διαδικασία.

1. Εισαγωγή

Παρά τη θεσμοθέτηση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης με το νόμο 1566 το 1985, αρκετοί είναι οι νέοι σήμερα στη χώρα μας που δεν ολοκληρώνουν τις σπουδές τους στο Γυμνάσιο. Το φαινόμενο αυτό του λειτουργικού αναλφαβητισμού νοείται ως ένα πρόβλημα πολυσύνθετο, τόσο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό όσο και εκπαιδευτικό και πολιτισμικό. Ένα πρόβλημα το οποίο «μολύνει» το ίδιο το άτομο αλλά και την κοινωνία. Τα αναλφάβητα άτομα ωθούνται αναγκαστικά έξω από τους μηχανισμούς πληροφόρησης, επικοινωνίας και συμμετοχής στο κοινωνικό γίγνεσθαι, παρουσιάζοντας συγχρόνως αδυναμία να ενταχθούν στο σύστημα εργασιακής απασχόλησης, εξεύρεσης εργασίας και αξιοποίησης των δυνατοτήτων που προσφέρουν σήμερα οι νέες εξελίξεις στην επιστήμη και την τεχνολογία (Σιπητάνου, 1998).

Για την επίλυση του προβλήματος αυτού, η Ευρωπαϊκή Ένωση πρότεινε, στα πλαίσια των πολιτικών της δια βίου μάθησης, τη δημιουργία Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ) για την επανένταξη στην εκπαίδευση των νέων, κυρίως ανέργων, που δεν ολοκλήρωσαν την υποχρεωτική εκπαίδευση και αντιμετωπίζουν, συνεπώς, τον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού (White Paper on education and training, 1995).

Έτσι λοιπόν ο θεσμός των ΣΔΕ αρχίσε να υλοποιείται το 1997 στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και είχε την απαρχή του στο κείμενο της Λευκής Βίβλου το 1995, στο οποίο εκφράστηκε για πρώτη φορά η ανάγκη για εκπαίδευση και κατάρτιση σε όλη τη διάρκεια της ζωής. Αυτό ισχύει κυρίως για τις μειονεκτούσες ομάδες, που στερούνται το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο θα τους επέτρεπε να αξιοποιήσουν ακόμη περισσότερο τη γενική εκπαίδευση που παρέχεται στο σχολείο. Σε αυτές τις ομάδες θα πρέπει να δοθεί η ευκαιρία να αποκτήσουν πρόσβαση στη νέα γνώση, η οποία θα μπορούσε να τους βοηθήσει να αναπτύξουν τις ικανότητές τους. (Σιπητάνου, 2005).

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή «...Τα ΣΔΕ απευθύνονται σε ανειδίκευτους νέους, οι οποίοι επιθυμούν την κοινωνική και επαγγελματική τους ένταξη. Αυτοί είναι κυρίως νέοι που δεν υποχρεούνται πλέον να ακολουθούν σχολική φοίτηση, ενώ δεν διαθέτουν τις απαραίτητες δεξιότητες με τις οποίες θα μπορούσαν να επωφεληθούν από τα τυπικά εκπαιδευτικά προγράμματα ή να παραμείνουν μόνιμα σε μια θέση εργασίας. Οι νέοι αυτοί διαθέτουν λίγες μόνο βασικές γνώσεις και έχουν συχνά βιώσει αρνητικές εμπειρίες από το σχολείο. Δίχως να έχουν προοπτική βελτίωσης της κοινωνικής τους κατάστασης, κινδυνεύουν να γίνουν μόνιμα περιθωριοποιημένοι και αποκλεισμένοι από την κοινωνία.» (ΕC, 1999).

2. Χαρακτηριστικά και κεντρικοί στόχοι των ΣΔΕ

Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας αποτελούν καινοτόμα Σχολεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων τα οποία απευθύνονται σε ενήλικους που ενδιαφέρονται να ολοκληρώσουν την υποχρεωτική εκπαίδευση, την οποία κάποια στιγμή εγκατέλειψαν. Το πρόγραμμα εκπαίδευσης διαφέρει από το αντίστοιχο της τυπικής εκπαίδευσης ως προς το περιεχόμενο, τη διδακτική μεθοδολογία και την αξιολόγηση των εκπαιδευόμενων, ενώ διαμορφώνεται από τις εκπαιδευτικές ανάγκες των ίδιων των συμμετεχόντων. Μέσα στο πλαίσιο αυτό και τις αρχές που διατυπώθηκαν από τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαμορφώθηκαν στην πορεία κάποια βασικά χαρακτηριστικά των ΣΔΕ, τα οποία συνοπτικά είναι τα εξής:

- α) κυριαρχία παιδαγωγικών προσεγγίσεων, οι οποίες εστιάζουν στις προσωπικές μαθησιακές και γνωστικές ανάγκες των εκπαιδευομένων, στα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους,
- β) καθορισμός περιεχομένου μαθημάτων που στοχεύει στην κατάκτηση βασικών δεξιοτήτων, όπως γραφή, ανάγνωση, αρίθμηση, αλλά και άλλων δεξιοτήτων που έχουν σχέση με κοινωνικές δεξιότητες, με τη σύγχρονη τεχνολογία, με την εκμάθηση ξένων γλωσσών και με την αναγνώριση του καλλιτεχνικά ωραίου,
- γ) σύμπραξη κοινωνικών φορέων από το χώρο της εκπαίδευσης, της εργασίας και της εθελοντικής προσφοράς για την ολόπλευρη υποστήριξη των εκπαιδευομένων.

Στα σχολεία αυτά γίνονται δεκτά άτομα άνω των 18 ετών που δεν έχουν ολοκληρώσει τη βασική εννιάχρονη φοίτηση και παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά σχετικά με οικονομική κατάσταση, έλλειψη σταθερής εργασίας και χαμηλό βιοτικό επίπεδο. Η απώλεια της εννιάχρονης φοίτησης έχει ως βασική συνέπεια την αδυναμία των συγκεκριμένων ατόμων να επωφεληθούν από τις εκάστοτε ευκαιρίες κατάρτισης ή εύρεσης εργασίας (Θεοδωρόπουλος, 2007).

Το πρόγραμμα, όπως προαναφέρθηκε, διακρίνεται από ευελιξία. Συνδυάζει την εφαρμογή εργαστηρίων μαζί με τα κύρια υποχρεωτικά μαθήματα, τα οποία εργαστήρια είναι εβδομαδιαία και ικανοποιούν ειδικά ενδιαφέροντα, ιδιαίτερες ανάγκες και επιθυμίες των εκπαιδευόμενων. Η μεγαλύτερη ευελιξία στη μάθηση αλλά και στις κοινωνικές σχέσεις οδηγεί εκπαιδευτικούς και εκπαιδευόμενους σε αναζήτηση νέων μορφών διδασκαλίας (Χοντολίδου, 2003).

Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας λοιπόν, θεσμοθετούνται στην Ελλάδα με νόμο το 1997 στο πλαίσιο που έχουν προδιαγράψει οι διακηρυγμένες αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το πρώτο σχολείο άρχισε να λειτουργεί στο Περιστερί της Αθήνας το Σεπτέμβριο του 2000. Από τη σχολική χρονιά 2001-2002 άρχισαν να λειτουργούν άλλα τέσσερα ΣΔΕ, στο Μενίδι της Αττικής, στο Ηράκλειο Κρήτης, στη Νεάπολη Θεσσαλονίκης και στην Πάτρα. Είχε αποφασιστεί από το Υπουργείο Παιδείας η ίδρυση μέχρι το 2006 συνολικά δεκατριών ΣΔΕ σε όλη την επικράτεια. Την επόμενη σχολική χρονιά 2003-2004 προβλεπόταν να λειτουργήσουν ΣΔΕ στην Κομοτηνή, τη Λάρισα και τη Μυτιλήνη. Οι απόφοιτοι των ελληνικών ΣΔΕ αποκτούν τίτλο ισότιμο με το Απολυτήριο Γυμνασίου.

Κεντρικοί στόχοι των ΣΔΕ είναι:

- α. Η ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης των πολιτών.
- β. Η επανασύνδεση των εκπαιδευομένων με τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης.
- γ. Η απόκτηση σύγχρονων γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων που θα τους βοηθήσουν στην κοινωνική-οικονομική ένταξη και ανέλιξη.
- δ. Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των εκπαιδευομένων.
- ε. Η συμβολή στην ένταξή τους ή στη βελτίωση της θέσης τους στο χώρο της εργασίας. (Υ.Α. 260/16-01-2008: 3, Άρθρο 2).

3. Η εκπαιδευτική διαδικασία στα ΣΔΕ

Τα άτομα που φοιτούν στα ΣΔΕ εγκατέλειψαν ή διέκοψαν την υποχρεωτική εκπαίδευση για λόγους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς (Βεργίδης, 2003). Αντιμετωπίζουν δυσκολίες ένταξης ή επανένταξης στην αγορά εργασίας λόγω έλλειψης επαγγελματικής εκπαίδευσης. Η προκατάληψη που έχουν απέναντι στην εκπαίδευση, προκαλεί συχνά έλλειψη κινήτρων και ανάκληση αρνητικών αναμνήσεων από το σχολείο. Κάποιοι ενήλικοι εξ αυτών αντιμετώπισαν ή εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν προβλήματα χρήσης ναρκωτικών ή αλκοόλ (Ταρατόρη, 2008).

Ως άτομα που στερούνται της βασικής εκπαίδευσης αδυνατούν να εισέλθουν σε μηχανισμούς πληροφόρησης, επικοινωνίας και συμμετοχής στο κοινωνικό γίγνεσθαι παρουσιάζοντας συγχρόνως αδυναμία να ενταχθούν στο σύστημα εργασιακής απασχόλησης, εξεύρεσης εργασίας και αξιοποίησης των δυνατοτήτων που προσφέρουν σήμερα οι νέες εξελίξεις στην επιστήμη και την τεχνολογία.

Η συμμετοχή των ενηλίκων σε μαθησιακές διαδικασίες παρουσιάζει ορισμένες δυσκολίες (π.χ. στην απομνημόνευση πληροφοριών και στη μάθηση γενικών γνώσεων) και έχουν να αντιμετωπίσουν συγκεκριμένα εμπόδια (π.χ. επαγγελματικά ή οικογενειακά προβλήματα), τα οποία συχνά δυσχεραίνουν τη μάθησή τους. Οι δυσχέρειες γίνονται όλο και πιο εμφανείς σε περιπτώσεις ενηλίκων οι οποίοι προέρχονται από χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα και έχουν στερηθεί τα εκπαιδευτικά τους δικαιώματα σε μικρή ηλικία εξαιτίας των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, του οικογενειακού περιβάλλοντος και των ιδιόμορφων κοινωνικών δικτύων.

Το ανεπαρκές μορφωτικό επίπεδο που διαθέτουν τους δημιουργεί προβλήματα στην καθημερινή επικοινωνία την κοινωνική ενσωμάτωση και τον επαγγελματικό τους βίο. Η μη ολοκλήρωση της υποχρεωτικής τους εκπαίδευσης δεν οφείλεται απαραίτητα σε λόγους που σχετίζονται με τις ικανότητές τους. Οι εκπαιδευόμενοι στα ΣΔΕ ανακτούν την ευκαιρία να αποκτήσουν βασικά προσόντα και κοινωνικές δεξιότητες για τη διευκόλυνση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Αποφάσισαν λοιπόν να επιστρέψουν στη «σχολική πραγματικότητα» με στόχο να μάθουν ό,τι δεν μπόρεσαν ή δε θέλησαν να μάθουν στην παιδική τους ηλικία (Σιπητάνου & Πλατσίδου, 2010).

Σε έρευνα που διεξήχθη στο ΣΔΕ Αγίων Αναργύρων προέκυψε ότι οι Εκπαιδευόμενοι προέρχονται από τις λεγόμενες ευπαθείς κοινωνικές ομάδες όπως (Θεοδωρόπουλος, 2007):

- Άνεργοι άνω των 45 ετών
- Μακροχρόνια άνεργοι
- Άτομα με χρόνια προβλήματα υγείας
- Αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών
- Πρώην φυλακισμένοι

- Πρώην χρήστες

Από τα αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποίησε η Ταράτορη στα ΣΔΕ Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (Ταράτορη, 2008), προέκυψε ότι: Οι εκπαιδευόμενοι επέστρεψαν με δική τους επιλογή στα θρανία για λόγους επαγγελματικής αναβάθμισης και απόκτησης περισσότερων επαγγελματικών επιλογών. Σημειώνεται η θετική σχέση με τους εκπαιδευτές.

Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τις Σιπητάνου και Πλατσίδου (Σιπητάνου & Πλατσίδου, 2010) στα ΣΔΕ Νεάπολης Θεσσαλονίκης και Γιαννιτσών, οι εκπαιδευόμενοι εμφάνισαν θετική στάση απέναντι στην εκπαιδευτική διαδικασία ενώ δήλωσαν μεγαλύτερη ευκολία προσαρμογής σε σχέση με τις δυσκολίες που είχαν αντιμετωπίσει κατά τη μέχρι τότε παρουσία τους. Η συγκεκριμένη αναφορά είναι έντονη κυρίως από γυναίκες, έγγαμους, άνεργους και εκπαιδευόμενους με σχετικά υψηλή νοητική αυτοεικόνα. Στα αξιοσημείωτα είναι ότι στις μεγαλύτερες ηλικίες επικρατεί μια αισιόδοξη αντίληψη για τη μάθηση τη στιγμή που η επιβεβαιώθηκε η άποψη ότι οι εκπαιδευόμενοι προχωρημένης ηλικίας δε στερούνται τις νοητικές τους ικανότητες καθαυτές ανεξάρτητα αν μειώνονται λειτουργίες όπως η ταχύτητα και η απομνημόνευση.

4. Τα χαρακτηριστικά των εκπαιδευόμενων στα ΣΔΕ

Στο σημείο αυτό θα περιγράψουμε τα χαρακτηριστικά των εκπαιδευόμενων σε σχέση με την εκπαιδευτική διαδικασία σύμφωνα μ' αυτά που ορίζουν ως σημαντικότερα οι Καψάλης και Παπασταμάτης (Καψάλης & Παπασταμάτης, 2002)

α) Έρχονται στην εκπαίδευση με συγκεκριμένους στόχους. Πέρα από την προσωπική ανάπτυξη, οι στόχοι αφορούν την εύρεση εργασίας και την επαγγελματική εξέλιξη. Υπάρχουν φυσικά και περιπτώσεις που συνδέονται με την εκπλήρωση νέων κοινωνικών ρόλων (π.χ. μέλος κοινωνικής, πολιτικής ή πολιτισμικής ομάδας.)

β) Έχουν διαφορετικό φάσμα εμπειριών γι' αυτό και συμπεριφέρονται με τρόπο ριζικά διαφορετικό από τους ανήλικους. Στρέφονται προς το είδος μάθησης που σχετίζεται με όσα γνωρίζουν ή εφαρμόζουν καθημερινά. Γι' αυτό άλλωστε το περιεχόμενο της εκπαίδευσης εστιάζει στην αξιοποίηση των εμπειριών ώστε να αποκτηθεί νέα γνώση.

γ) Έχουν καταλήξει σε προτιμώμενους τρόπους μάθησης. Για τους ενήλικες δεν υπάρχει ένας ενιαίος τρόπος μάθησης. Κάποιοι έχουν την τάση να εμπλέκονται σε νέα βιώματα και να μαθαίνουν χάρη στη δραστηριότητα που αναλαμβάνουν. Άλλοι συγκλίνουν στην αναζήτηση διαφόρων πηγών για την ολοκληρωμένη εξέταση και σφαιρική κατανόηση ζητημάτων. Συχνά επίσης, βρίσκεται στο επίκεντρο ο πειραματισμός και η δοκιμή νέων πρακτικών για να επιβεβαιωθεί η αποτελεσματικότητα της μαθησιακής διαδικασίας.

δ) Έχουν την τάση για ενεργητική συμμετοχή. Το ενδιαφέρον τους ενεργοποιείται κυρίως όταν τους δίνεται η ευκαιρία να εκφράσουν την άποψή τους ή να αντιπροτείνουν θέματα και μεθόδους σχετικά με το περιεχόμενο του προγράμματος. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι ο εκπαιδευτής αναλαμβάνει ρόλο υποστηρικτικό και συμμετοχικό. Με άλλα λόγια ο «πειραμαμένος συντονιστής» δίνει ώθηση στη συμμετοχή και προσαρμόζει τους διαλόγους στο πλαίσιο των μαθησιακών σκοπών.

5. Οι ανάγκες των εκπαιδευομένων στα ΣΔΕ

Η διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων έχει άμεση συνάφεια με την ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευόμενων και την αποτελεσματικότητα του

προγράμματος (Καραλής, 2005). Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά και οι προσδοκίες των μελών της ομάδας αποδεικνύουν ότι δεν έχουν όλοι το ίδιο σημείο εκκίνησης και κατά συνέπεια ούτε τα ίδια κίνητρα. Αυτό μπορεί να γίνει ακόμη πιο προφανές αν συνυπολογίσουμε την παρουσία ειδικών πληθυσμιακών ομάδων όπως είναι οι μετανάστες, οι παλιννοστούντες, οι Ρομά και οι Μουσουλμάνοι.

Αρχικά, ο προσδιορισμός των αναγκών μπορεί να στηριχθεί στη βάση ότι οι εκπαιδευόμενοι πρέπει να επανεισαχθούν στο χειρισμό γραπτού και προφορικού λόγου με σκοπό την επαρκή επικοινωνία εντός εκπαιδευτικού και κοινωνικού περιβάλλοντος (Βεργίδης, 2003). Κατά τη μαθησιακή πορεία βέβαια, οι ανάγκες επανεξετάζονται και αναθεωρούνται είτε με τη χρήση ερωτηματολογίου είτε με τη συμβολή της έρευνας δράσης.

Σύμφωνα με τον Rogers (Rogers, 1999) οι εκπαιδευόμενοι μετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία:

α) για να αποκτήσουν συγκεκριμένη μάθηση σχετική με το μοντέλο της ζωής τους

β) για κοινωνικούς και προσωπικούς λόγους

γ) για να ενημερωθούν ή να καταρτιστούν πάνω σε κάποιο θέμα για το οποίο δεν είναι σίγουρο αν θα βοηθήσει άμεσα στην επίλυση συγκεκριμένου προβλήματος.

Για την μελέτη των εκπαιδευτικών αναγκών μας βοηθάει και η περιγραφή του σκοπού των μαθημάτων όπως ορίζονται από το πρόγραμμα των ΣΔΕ.

Συγκεκριμένα σύμφωνα με το γνωστικό αντικείμενο του κοινωνικού γραμματισμού, οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να αποκτήσουν δεξιότητες όπως (Βερβενιώτη, 2003):

- Να μετέχουν και να οργανώνουν συζητήσεις.
- Να επιχειρηματολογούν διαμορφώνοντας απόψεις.
- Να αποδέχονται διαφορετικές απόψεις και να σκέφτονται με όρους συναίνεσης αντί πόλωσης.
- Να προγραμματίζουν και να οργανώνουν σχέδια δράσης (project). Τόσο να ηγούνται όσο και να συνεργάζονται σε πλαίσιο ομαδικής δραστηριότητας.
- Να είναι ευέλικτοι: να ανταποκρίνονται επιτυχώς σε απρόβλεπτες αλλαγές.
- Να υιοθετήσουν δικούς τους τρόπους μάθησης αναζητώντας χρήσιμες και κατάλληλες πληροφορίες.

Ανάλογο ύφος υπάρχει και στην περίπτωση του ιστορικού γραμματισμού όπου ο σκοπός της διδασκαλίας εμπεριέχει την προσωπική ανάπτυξη και την κριτική σκέψη, καθώς οι εκπαιδευόμενοι πρέπει να κατανοήσουν το παρόν με βάση τη γνώση που αποκτούν για το παρελθόν και συνακόλουθα να προγραμματίσουν ορθά το μέλλον τους. Θεωρούνται εξαιρετικά χρήσιμες οι δεξιότητες όπως (Βερβενιώτη, 2003):

- Να συγκεντρώνουν και να αξιοποιούν αρχειακό υλικό προκειμένου να διερευνηθεί ένα ιστορικό γεγονός.
- Να ερμηνεύουν παράγοντες όπως συγκυρίες και συμπεριφορές που διαμόρφωσαν το ιστορικό γίνεσθαι.

Σύμφωνα με τις παραπάνω επιδιώξεις, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι επιχειρείται έντονα η απόκτηση κριτικής σκέψης μέσω της οποίας τα άτομα είναι σε θέση να εξάγουν συμπεράσματα χάρη στην προσεκτική εξέταση και ανάλυση πληροφοριών. Κύριο χαρακτηριστικό της εκπαιδευτικής διαδικασίας εμφανίζεται η συμμετοχή, η οποία περιλαμβάνει την ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών (Καψάλης & Παπασταμάτης, 2002). Μπορούμε επίσης να προσθέσουμε

ότι δίνεται βαρύτητα στην κατανόηση της εξελικτικής πορείας του κόσμου, ώστε να επέλθει ομαλός επαναπροσδιορισμός της πολιτισμικής και κοινωνικής ταυτότητας.

6. Τελικές παρατηρήσεις

Η μάθηση ενηλίκων καθορίζεται από τις προσωπικές αντιλήψεις και στάσεις των ατόμων απέναντι στις ικανότητες, τις αδυναμίες τους αλλά και απέναντι στις συγκεκριμένες εκπαιδευτικές συνθήκες. Οι εκπαιδευόμενοι των ΣΔΕ έχουν συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες, στις οποίες πρέπει να δοθεί προτεραιότητα, έτσι ώστε μέσω των γραμματισμών να επωφεληθούν σε όλους τους τομείς της ζωής τους. Το κοινό τους χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι ότι αποφάσισαν να γίνουν ξανά «μαθητές» για την επίλυση ή διαχείριση προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στη δική τους καθημερινότητα. Αυτά είναι και τα προβλήματα που ο Knowles δικαίως θεωρεί ότι πρέπει να αποτελούν το επίκεντρο της μάθησης ενηλίκων. Συνεπώς, μπορούμε να θεωρήσουμε πως είναι μια διαρκής πρόκληση η αξιοποίηση διαθεματικών δράσεων και μεθόδων project τόσο για την επίτευξη αυτόνομης ενεργητικής μάθησης, όσο και για την ένταξη σε εκπαίδευση ανώτερης βαθμίδας. Από τη στιγμή δηλαδή, που η Δια βίου εκπαίδευση συνεπάγεται συνέχιση ευκαιριών μάθησης, ανακύπτει το ζήτημα του σχεδιασμού επόμενου βήματος μετά την ολοκλήρωση της φοίτησης.

Βιβλιογραφία

- EC. (1999). *Second chance schools, Guide for setting up a second chance school*. Brussels: EC.
- Rogers, A. (2002). *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων* (Μ. Τόμπρου, Μ. Παπαδοπούλου Μτφρ.), Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βερβενιώτη, Τ. (2003). Ιστορικός Γραμματισμός στο Βεκρής, Λ. & Χοντολίδου, Ε., (Επιμέλεια), *Προδιαγραφές σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*, Αθήνα: Γ.Γ.Ε.Ε.-ΙΔΕΚΕ.
- Βερβενιώτη, Τ. (2003). Κοινωνικός Γραμματισμός στο Βεκρής, Λ. & Χοντολίδου, Ε., (Επιμέλεια), *Προδιαγραφές σπουδών για τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας*, Αθήνα: Γ.Γ.Ε.Ε.-ΙΔΕΚΕ.
- Βεργίδης, Δ. (επιμέλεια) (2003). *Εκπαίδευση ενηλίκων. Συμβολή στην εξειδίκευση στελεχών και εκπαιδευτών*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Θεοδωρόπουλος, Σ. (2007). *Εκπαιδευόμενοι στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: Διερεύνηση και καταγραφές των αναγκών και προσδοκιών τους από την Συμβουλευτική Σταδιοδρομίας*, Διπλωματική Εργασία. Αθήνα: ΕΑΠ.
- Καραλής, Θ. (2005). *Σχεδιασμός, Διοίκηση, Αξιολόγηση Προγραμμάτων Εκπαίδευσης Ενηλίκων*. Τόμος Β: Στοιχεία Σχεδιασμός Προγραμμάτων, Πάτρα: ΕΑΠ.
- Καψάλης, Α. & Παπασταμάτης, Α. (2002). *Εκπαίδευση ενηλίκων α': γενικά εισαγωγικά θέματα*. Θεσ/νίκη: Παν/μιο Μακεδονίας.
- Σιπητάνου, Α. (1998). *Ο αναλφαβητισμός στην Ελλάδα: η διαχρονικότητα και οι μεταλλαγές του προβλήματος*, Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Σιπητάνου, Α. (2005). *Θεσμοί & Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Διά Βίου Μάθηση*, Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Σιπητάνου, Α., & Πλατσίδου, Μ. (2010). *Προσωπικές εκτιμήσεις των εκπαιδευόμενων στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας για τις θετικές στάσεις, τις ικανότητες και τις δυσκολίες τους*, *Εκπαίδευση Ενηλίκων*.
- Ταρατόρη - Τσαλκατίδου Ε., Κουγιουρούκη Μ., Στραβάκου Π. Α., Αλβανόπουλος Γ., Καλπακίδου Κ., Πεγιάδου Κ., Τοπουζέλη Φ., & Φράγκου Τ. (2008). *Τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: Θεωρία-Ερευνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη.
- Χοντολίδου, Ε. (2003). *Διαβάζοντας τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας στο πλαίσιο της θεωρίας του Basil Bernstein στο Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας* (επιμ. Βεκρής, Λ., & Χοντολίδου, Ε), 28-29 Ιουνίου 2003, ΓΓΕΕ/ΙΔΕΚΕ, Αθήνα.